

מוסדות להשכלה גבוהה

שילוב אנשים בעלי מוגבלות במוסדות להשכלה גבוהה

בחודשים פברואר-אוגוסט 2001 בדק משרד מבקר המדינה, לסירוגין, את הסיוע שנותנים הטכניון-מכון טכנולוגי לישראל (להלן - הטכניון) ואוניברסיטת בר אילן (להלן - האוניברסיטה) לסטודנטים בעלי מוגבלות כדי לאפשר להם להשתלב בלימודים. בירורים משלימים נעשו בוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה (להלן - ות"ת) ובמוסד לביטוח לאומי.

הטכניון

בשנת הלימודים התשנ"ט למדו בטכניון 220 סטודנטים בעלי ליקויי למידה¹ ו-37 סטודנטים בעלי מוגבלויות אחרות, ובשנת התש"ס למדו בו 264 ו-76 סטודנטים כאלה, בהתאמה. בשנת הלימודים התשס"א למדו בטכניון לתואר ראשון 313 סטודנטים בעלי ליקויי למידה ו-126 בעלי מוגבלויות אחרות, בעיקר בעלי נכות פיסית. שיעורם של סטודנטים אלה בקרב כלל הסטודנטים לתואר ראשון בטכניון היה באותה שנה 3.5% ו-1.4%, בהתאמה, ובסך הכול כ-5%.

בסטודנטים בעלי מוגבלות הלומדים בטכניון, חוץ מהסטודנטים המטופלים במסגרת השירות הפסיכולוגי שפועל בו, מטפלת היחידה לקידום סטודנטים. היחידה עוסקת במתן ייעוץ בכל הקשור לארגון הלמידה ובהקניית שיטות לימוד יעילות לסטודנטים הנתקלים בקשיי לימוד. הייעוץ נועד לסייע לסטודנטים למצות את הפוטנציאל הלימודי שלהם ולהתמודד בהצלחה עם הדרישות האקדמיות.

הטכניון מעמיד לרשות סטודנטים בעלי מוגבלות פיזית חונכים שהם סטודנטים מצטיינים; כל הסטודנטים הסובלים מליקויי ראייה או שמיעה מקבלים שיעורי עזר. כאשר מתקבלות ביחידה לקידום סטודנטים תלונות מסטודנטים שבטיפולה, היא פונה לגופים אחרים בטכניון לשם הסדרת נושאים, כגון תנאים מתאימים לנכים באולמות הרצאה, שיפורים בבנייני לימודים, במעליות ובשירותים למשל, כדי להתאימם לנכים ומקומות חניה שמורים לנכים.

בשנת 1993 הקים הטכניון בסיוע הקרן לפיתוח שירותים לנכים שבמוסד לביטוח לאומי עמדות מחשב מיוחדות לסטודנטים בעלי ליקויי ראייה ובעלי ליקויי למידה. ואולם בחדר המחשבים המיועד לסטודנטים אלה עדיין אין ציוד לקוראי כתב ברייל. יצוין כי בהעדר ציוד כזה אין עיוורים יכולים ללמוד בטכניון. למשרד מבקר המדינה הוצג הסכם בין הטכניון לבין עמותת על"ה - העמותה לקידום הסטודנטים העיוורים והדיסלקטים בישראל, שלפיו תוקם בו שלוחה של מרכז למידה לעיוור שתשרת את הסטודנטים הסובלים מליקויי ראייה. בהסכם נקבע שהעמותה תממן את הקמת השלוחה ותצייד אותה (בכלל זה במדפסת ברייל), והטכניון יממן את הוצאות הפעלתה ותחזוקתה. נמצא, כי בהסכם לא צוין מועד סיום מתוכנן של הקמת השלוחה וציודה.

בספרייה האור-קולית שבטכניון יש קלטות וידאו של הרצאות ותרגילים המתקיימים בו, המכילות את כל החומר הנלמד במסגרת קורסי החובה הכלל-טכניוניים במהלך הסמסטר. נוסף על כך, יש ספרייה אור-קולית במרכז למידה שבמעונות הסטודנטים, וסטודנט יכול לשאול קלטת באמצעות

1 אנשים הסובלים מדיסלקציה (הפרעת קריאה), דיסגרפיה (הפרעת כתיבה), דיסקלקוליה (הפרעת חישוב), קשיי קשב וריכוז.

וידאומט. הוספת כתוביות לקלטות היתה מאפשרת גם לסטודנטים בעלי ליקויי שמיעה להפיק מהן תועלת. הטכניון הודיע למשרד מבקר המדינה, כי ביולי 2001 הוא פנה לקרן לפיתוח שירותים לנכים שבמוסד לביטוח לאומי כדי לקבל מימון להוספת כתוביות לסרטים שבספרייה האור-קולית, לנוחות הסטודנטים בעלי ליקויי השמיעה הלומדים בטכניון. בתשובת המוסד לביטוח לאומי מאוקטובר 2001 נאמר, כי הנושא נמצא בטיפול. בבדיקה נוספת שנעשתה בינואר 2002 נמצא, כי המשך הטיפול בנושא התעכב ביוזמת הטכניון. לפי הסברי הטכניון למשרד מבקר המדינה, העיכוב נגרם בשל החלטתו להחליף את הטכנולוגיה שתשמש את כלל הסטודנטים לקבלת החומר הלימודי מן הספרייה האור-קולית.

אוניברסיטת בר אילן

תיעוד הנתונים: הסיוע לסטודנטים בעלי מוגבלות ניתן עד שנת התשס"א בשתי יחידות באוניברסיטה: "היחידה למעורבות חברתית" (להלן - היחידה), והמזכירות האקדמית. היחידה כפופה לדיקן הסטודנטים ומסייעת לסטודנטים בעלי מוגבלות באמצעות סדנאות קבוצתיות, חונך, עזרה בהכנת שיעורי בית, שכתוב של הרצאות, ייעוץ ומעקב אישי, וכן חדרי עיון ובהם מחשב ומכשירי וידאו והקלטה. המזכירות האקדמית מסייעת להם בבחינות על ידי מתן התאמות (כגון הארכת זמן המבחן). החל בשנת הלימודים התשס"ב הועבר ליחידה גם הטיפול בהתאמות.

בשנת התש"ס החלה ות"ת להקצות מדי שנה בשנה סכום המיועד לטיפול בסטודנטים בעלי ליקויי למידה במוסדות להשכלה גבוהה שהיא מתקצבת. הסכום מוקצה על סמך דיווח שמוסרים לה המוסדות על פעילותם בתחום זה, ועל פי שלושה קריטריונים: מספר הסטודנטים הללו, מספר שעות הסדנה או הטיפול הקבוצתי ומספר שעות הטיפול הפרטני.

בשנת התש"ס דרשה ות"ת מכל אחד מהמוסדות "להבטיח ולוודא שכל המידע שנמסר ... מבוסס על תיעוד מסודר שמצוי ברשות המוסד". בשנה התשס"א עדכנה ות"ת את הנחיותיה והודיעה למוסדות "שכל סעיף הנכלל בדוח צריך להיות מגובה על ידי רישום מפורט שיישמר במוסד. רישום זה יכול את שם הסטודנט לקוי הלמידה (ת.ז.), שם המטפל, תאריך הטיפול/הסיוע, תאריך ההתאמה, סוג הטיפול וכן הלאה".

לפי נתוני האוניברסיטה, בשנת התשנ"ז למדו בה 350 סטודנטים בעלי ליקויי למידה, שהיו 1.8% מכלל הסטודנטים שלמדו בה באותה שנה, ואילו מספר הסטודנטים שקיבלו סיוע מהיחידה הגיע ל-28 בלבד. לפי דיווחי האוניברסיטה לוות"ת, בשנת התשס"א למדו בה 373 סטודנטים בעלי ליקויי למידה, שהיו 1.7% מכלל הסטודנטים שלמדו בה באותה שנה, ואילו מספר הסטודנטים שקיבלו סיוע מהיחידה הגיע ל-46 בלבד.

הביקורת העלתה, כי בניגוד להנחיות ות"ת, אין בידי היחידה או בידי המזכירות האקדמית רשימה נפרדת של כלל הסטודנטים בעלי ליקויי הלמידה באוניברסיטה, וכי הדיווח לוות"ת נעשה על פי מספר התיקים של סטודנטים אלה בכלל תיקי הסטודנטים המקבלים התאמות (עולים חדשים, בני מיעוטים, סטודנטים הסובלים מלקות פיזית זמנית וכד').

לדעת משרד מבקר המדינה, הרישום והדיווח של האוניברסיטה על הסטודנטים בעלי ליקויי הלמידה אינם מתנהלים כראוי. בדרך שבה פועלת האוניברסיטה קשה לעשות בקרה ראויה על דיווחי האוניברסיטה לוות"ת ולדעת באיזו מידה הם משקפים את המציאות. בהעדר רשימה מסודרת וזמינה של סטודנטים אלה גם קשה ליחידה לברר מדוע רק שיעור קטן מהם מנצלים את מלוא הסיוע שהיא מציעה להם.

אבחון והתאמות לסטודנטים בעלי ליקויי למידה

עד שנת הלימודים התשנ"ט לא עשה הטכניון הבחנה בין מכוני האבחון שאבחנו ליקויי למידה בקרב המועמדים ללימודים ובקרב הסטודנטים שכבר למדו בו. באותה שנה שונו הנהלים בו, ונקבע שכדי להבטיח את אמינות האבחונים ולשמור על רמה אחידה בהם, לכל סטודנט שביקש התאמות במבחנים עקב ליקויי למידה ייעשה אבחון נוסף אצל מאבחן מטעם הטכניון שנבחר במקרו. הטכניון הסביר, שעד אותה שנה היה עליו להתמודד בכל שנה עם מאות אבחונים שעשו עשרות מאבחנים שמקצתם היו ברמה מקצועית נמוכה וללא הכשרה מספקת, ועקב כך הוא נאלץ לעסוק בהערכת האבחונים עצמם, במקום להתרכז במתן השירותים לסטודנטים בעלי ליקויי הלמידה. הסיוע לסטודנטים אלה כולל ייעוץ פרטני, שיעורי עזר, ספרייה אור-קולית, חדר מחשב מיוחד ואפשרות להיבחן בכיתות נפרדות.

הטכניון הבהיר, כי הוא תומך בפיתוח מערכת מבחנים ארצית סטנדרטית לאבחון סטודנטים בעלי ליקויי למידה ובהגדרה מקצועית של המקצוע "מאבחן ליקויי למידה", כל זאת בלי לפגוע ברמה המקצועית של האבחון; וכי הדבר יאפשר להגן על סטודנטים בעלי ליקויי למידה מחד גיסא, ולשמור על שוויון בין מי שנמנים עם ציבור זה ובינם לבין סטודנטים אחרים מאידך גיסא.

הטכניון ציין, שיש לתת שוויון הזדמנויות הלכה למעשה גם לבני מיעוטים בעלי ליקויי למידה, וכי כיום אי אפשר לאבחן אותם כיוון שאין ערכת אבחון שמתאימה לדוברי ערבית.

ות"ת השיבה למשרד מבקר המדינה באוקטובר 2001, כי ועדה שהוקמה כדי לבחון פיתוח מערכת לאבחון סטודנטים בעלי ליקויי למידה עומדת להגיש לה את המלצותיה, לרבות המלצות בעניין פיתוח ערכת אבחון לדוברי ערבית.

סטודנטים המבקשים מאוניברסיטת בר אילן התאמות בבחינות עקב ליקוי למידה נדרשים לעבור אבחון באופן פרטי. על סמך האבחון מאשרת המזכירות האקדמית של האוניברסיטה התאמות, בכללן תוספת זמן לבחינה ושכתוב הבחינה. נמצא, כי משנת התשס"א ואילך הפקולטה למשפטים אינה מכירה באישורים של המזכירות האקדמית, ודורשת מתלמידיה המבקשים התאמות בבחינות לעבור אבחון נוסף במכון של האוניברסיטה ולשלם תמורתו 900 ש"ח. דיקן הפקולטה הסביר למשרד מבקר המדינה בספטמבר 2001, שהפקולטה החליטה לדרוש אבחון נוסף בעקבות תלונות של סטודנטים שלא קיבלו התאמות, ועל פיהן סטודנטים רבים שאינם בעלי ליקויי למידה זכו בהתאמות בבחינות, והדבר הקנה להם יתרון לא מוצדק. הדיקן טען כי הובהר לו ששיעור הסטודנטים שקיבלו התאמות הגיע ל-27% מכלל תלמידי הפקולטה, שיעור גדול בהרבה משיעור בעלי ליקויי הלמידה באוכלוסייה, הנאמד בכ-10%. לדברי הדיקן, שיעור הסטודנטים שקיבלו בהתשס"א התאמות לאחר שעברו את האבחון הנוסף הגיע לכ-3% בלבד מתלמידי הפקולטה.

לדעת משרד מבקר המדינה, ראוי שהאוניברסיטה תקבע קריטריונים להכרה באבחונים ומתן התאמות במבחנים, שיחייבו את כל הפקולטות, יהיו אמינים ויבטיחו שרק מי שזכאי לקבל התאמות יקבל אותן. האוניברסיטה הודיעה בתשובתה מאוקטובר 2001 כי הוחלט להקים ועדה מיוחדת לבדיקת הנושא.

בדוח קודם של מבקר המדינה בעניין הסיוע לסטודנטים נכים ולקויי למידה נאמר כי "הסיוע לנכים וללקויי למידה מחייב גם טיפול ברמה הארצית. הבעיות המהותיות דורשות גיבוש פתרונות לכלל מערכת ההשכלה הגבוהה, כגון אבחון מקצועי אחיד והעזרה שיש לתת לסטודנטים לקויי למידה לסוגיהם"².

מממצאי הביקורת עולה, כי ות"ת אמנם זיהתה כבר ב-1998 את הצורך בפיתוחו של כלי אבחון אחיד, תקף ומהימן לאבחון סטודנטים בעלי ליקויי למידה, אולם במועד סיום הביקורת עדיין לא הושלם פיתוחו של כלי זה, ובפועל נמשך המצב שתיארה ות"ת עצמה בתשובתה למשרד מבקר המדינה מאוקטובר 2001: "כיום פועלים בשוק מכונים פרטיים רבים המשתמשים בכלי אבחון, השונים זה מזה. כיוון שאין מתודה אחת וכל מכון משתמש במערכת אבחון שונה, קיים קושי אובייקטיבי בהתייחסות לממצאי והמלצות מכונים אלה. כמו כן לא תמיד ברור האם המאבחנים במכונים אלה בעלי הכשרה מתאימה. סטודנט הסבור שהוא בעל לקות למידה ניגש כיום לאחד ממכונים אלה, מביא ממצאי האבחון למוסד בו הוא לומד, והמוסד מוצא עצמו נאלץ לקבל החלטה על סמך ממצאים שאיננו יודע את תקפותם".

ראוי לציין, כי תוצאה שלילית נוספת של העיכוב בפיתוחה ובהפעלתה של מערכת אבחון ארצית אחידה בידי ות"ת היא פגיעה בסטודנטים שכבר הציגו אבחונים למרכז הארצי לבחינות והערכה והוכרו כלקויי למידה על פי אבחונים שהביאו עמם מן המכונים השונים, שכן סטודנטים אלה נדרשים לעבור אבחון נוסף, הכרוך גם בתשלום נוסף. יצוין שגם אוניברסיטת בן גוריון בנגב דורשת מסטודנטים המבקשים התאמות במבחנים עקב ליקויי למידה לעבור אבחון נוסף.

הביקורת העלתה, כי בניגוד להנחיות ות"ת אין בידי אוניברסיטת בר אילן רשימה מסודרת ועדכנית של כל הסטודנטים לקויי הלמידה הלומדים בה. בהעדר רשימה כזאת אי אפשר היה לעשות בקרה ראויה על דיווחי האוניברסיטה לוות"ת בדבר מספר הסטודנטים האלה ולבדוק אם כל ההקצבות המיוחדות שקיבלה בעבורם מוות"ת אכן הגיעו לה. כמו כן נמצא, שרק שיעור קטן מהסטודנטים בעלי ליקויי הלמידה שהאוניברסיטה דיווחה עליהם מקבלים סיוע מהיחידה למעורבות חברתית הפועלת בה.

לדעת משרד מבקר המדינה, על האוניברסיטה להיות ערה יותר לצורכיהם של הסטודנטים בעלי המוגבלות הלומדים בה ולפעול ביתר שאת לשיפור השירותים שהיא נותנת להם, כדי לאפשר להם לרכוש השכלה ומקצוע ולהגדיל בדרך זו את סיכוייהם להתקיים בכבוד ובעצמאות מרבית.

עוד הועלה, כי טרם הוקם מנגנון אבחון מרכזי ומבחן ארצי מקובל ותקף לסטודנטים בעלי ליקויי למידה. כתוצאה מכך מתבקשים מוסדות להשכלה גבוהה לתת לסטודנטים סיוע, לרבות התאמות במבחנים, עקב ליקויי למידה, על סמך אבחונים שלא ברור אם הם מהימנים. הטכניון, אוניברסיטת בן גוריון בנגב והפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן אינם מכירים באבחונים שמביאים סטודנטים, ודורשים מהם לעשות אבחון נוסף בתשלום אצל מאבחנים שהם בחרו. מן הראוי, שוות"ת והמוסדות להשכלה גבוהה יזרזו את פיתוחה והפעלתה של מערכת האבחון הארצית, כדי למנוע את הצורך באבחון נוסף, וכדי להבטיח שרק מי שזכאי לקבל סיוע והתאמות יקבל אותם.

הביקורת העלתה, שבגלל היערכות לא מספקת של המוסדות שנבדקו לאבחון ליקויי למידה או חוסר בציוד עזר מתאים, לא כל אדם בעל מוגבלות המעוניין והמסוגל לרכוש השכלה גבוהה יכול לממש את רצונו וללמוד בהם. מן הראוי, שמוסדות אלה וות"ת יעשו את כל הנדרש כדי לאפשר לסטודנטים בעלי מוגבלות למצות את יכולתם, לרכוש השכלה גבוהה ולהשתלב בחברה ובעבודה.